

Significat de la Bíblia en la “Dei Verbum”

FREDERIC RAURELL, caputxí. Professor de la Facultat de Teologia de Catalunya i a l'Antoniano de Roma.

I. Qüestions preliminars

El cristianisme es presenta com una religió revelada: parla de Déu perquè abans Déu li ha parlat, perquè ha sortit de la seva llunyania i obscuritat, és a dir, perquè s'ha revelat. Però no parla de Déu només perquè contempla la seva potència en les obres de la creació,¹ sinó abans que tot perquè aquest ha volgut revelar-se en la història.²

L'Escriptura, per tant, és el testimoni d'aquesta revelació, amb tot l'Escriptura no és per ella mateixa revelació, ara bé en l'Escriptura es conté el que Déu ha revelat. La unitat de l'Escriptura és recognoscible només en relació amb la història de la revelació de Déu a Israel i, finalment, en Jesús de Natzaret. La

Bíblia tampoc no és la reproducció de revelacions privades de la voluntat de Déu a una figura profètica. És el testimoni i l'anunci de l'obra salvadora de Déu per al poble i de la paraula de Déu connectada amb ella i que d'ella brolla. Els autors de la Bíblia són testimonis i anunciadors d'aquest esdeveniment salvífic que ens precedeix. L'ancoratge de l'Escriptura en la història de la salvació més antiga és evident pel fet que Jesús mateix no ha deixat escrits i no ha escrit el seu anunci. En això Jesús es diferencia del clàssic fundador que es troba en la història de les religions. En canvi, la paraula escrita com a testimoni de l'esdeveniment revelatiu més antic, aquesta mateixa paraula és revelació de Déu en Crist. En aquest sentit llegim en 1Te 2,13:

-
1. Cf. Rm 1,19-21: «Parlo dels qui coneixen allò que podem saber de Déu, perquè Déu mateix els ho ha fet conèixer. D'ençà que el món va ser creat, el poder etern de Déu i la seva divinitat, que són invisibles, s'han fet visibles a la seva intel·ligència a través de les coses creades. Per això no tenen excusa, ja que, tot i conèixer Déu, no l'han glorificat ni li han donat gràcies tal com es mereix. Ben al contrari, s'han refiat de raonaments inútils, i el seu cor insensat s'ha omplert de foscor.»
 2. Cf. *Dei Verbum* 2: «Plagué a Déu en la seva bondat i saviesa de revelar-se en persona i manifestar el misteri de la seva voluntat (Ef 1,9) mitjançant el qual els homes, per mitjà de Crist, Verb fet carn, tenen accés al Pare en l'Esperit Sant fent-los partíceps de la naturalesa divina [...]. Aquesta economia de la revelació comprèn esdeveniments i paraules íntimament lligats [...]. La profunda veritat, després, que aquesta revelació manifesta sobre Déu i sobre la salvació dels homes, per a nosaltres resplendeix en el Crist, el qual és, a la vegada, el mitjancer i la plenitud de la revelació.»

«Per part nostra, donem continuament gràcies a Déu perquè quan va rebre la paraula de Déu que us anunciàvem, la va acollir no com a paraula humana, sinó com allò que és en realitat: paraula de Déu, que actua eficaçment en vosaltres, els qui creieu.»

L'Escriptura, com a reflex autèntic de la revelació divina, també és paraula de Déu perquè, segons la doctrina catòlica, és paraula inspirada. L'Església considera sagrats i canònics tots sencers els llibres, tant de l'Antic com del Nou Testament.³

L'Escriptura, com a reflex autèntic de la revelació divina, també és paraula de Déu perquè, segons la doctrina catòlica, és paraula inspirada.

Tot i que els cristians considerem que el cim de l'Escriptura és el Nou Testament i la revelació de Déu, que aquest testimonieja, que tingué lloc

en Jesucrist, és evident que ambdós Testaments formen una unitat; el Nou Testament no pot ser entès sense l'Antic Testament. Això resulta ja del fet que cada llibre del Nou Testament conté citacions i accents més o menys nombrosos de l'Antic Testament. Quasi es podria dir que el Nou Testament vé a ser un midraix de l'Antic Testament, rellegit a la llum de la fe cristiana. Aquesta realitat queda ben expressada pel Vaticà II:

«L'Església de Crist, de fet, reconeix que els inicis de la seva fe i de la seva elecció es troben ja, segons el misteri diví de la salvació, en els patriarques, en Moisès i en els profetes. L'Església confessa que tots els fidels de Crist, fills d'Abraham segons la fe, són inclosos en la vocació d'aquest patriarca i que la salvació eclesial està misteriosament prefigurada en l'èxode del poble escollit de la terra d'esclavitud. Per això no pot oblidar que ha rebut la revelació de l'Antic Testament per mitjà d'aquell poble, amb el qual Déu, en la seva inefable bondat, s'ha dignat pactar l'Antiga Aliança i que ella mateixa s'alimenta de l'arrel de l'olivera bona sobre la qual han estat injectades les branques de l'olivera selvàtica que són els gentils.»⁴

3. Cf. *Dei Verbum* 11: «L'Església considera com a sagrats i canònics tots sencers els llibres tant de l'Antic com del Nou Testament, amb totes les seves parts, perquè, escrits per inspiració de l'Esperit Sant (cf. Jo 20,3; 2Tm 3,16), tenen Déu per autor i com a tals han estat lliurats a l'Església.»

4. *Nostra aetate* 4. I acaba dient que l'Església creu que Crist, la nostra pau, ha reconciliat els jueus i els gentils per mitjà de la seva creu i que dels dos n'ha fet una sola cosa en si mateix.

Pau diu dels seus parents de tribu que posseeixen «l'adopció de fills, que els pertanyen la glòria, les aliances, la Llei, el culte i les promeses.»⁵

L'exegesi moderna apropa encara més l'Antic i el Nou Testament.⁶ Es té la sensació que per als jueus l'expressió «Antic Testament» a vegades resulta desvaloritzadora, i per això avui es tendeix a parlar de la «Primera Aliança».⁷ És un fet històric que alguns passos neotestamentaris foren ocasió de prògroms dels jueus, malgrat fos contrari a l'evangeli de Crist, que és un evangeli d'amor, sobretot el crit de sang que es llegeix en el primer evangeli.⁸ Esdeveniments externs com el terrible Holocaust probablement han contribuït a aquest apropament. Però també les reflexions de la teologia bíblica han mogut diferents exegetes a elaborar i a subratllar el lligam profund entre ambdós Testaments i a parlar de l'única aliança que ha estat renovada en el Crist i pel Crist. S'ha de tenir també present que el discurs de la nova aliança també ja

es troba en els profetes, com ho podem constatar llegint Jr 31,31-34:

«Vénen dies, ho dic jo, el Senyor, que pactaré una aliança nova amb el casal d'Israel i amb el casal de Judà. No serà com l'aliança que vaig pactar amb els seus pares, quan els vaig agafar per la mà per fer-los sortir del país d'Egipte; aquella aliança ells la van trencar, tot i que jo havia complert els meus compromisos com a amo. Sóc jo, el Senyor qui ho diu. L'aliança que jo pactaré amb el casal d'Israel després d'aquells dies serà aquesta: posaré la meua llei en el seu interior, l'inscriuré en el seu cor. Llavors jo seré el seu Déu, i ells seran el meu poble.»

La implicació dels gentils en la salvació escatològica també es basa en la promesa que fou feta al patriarca Abraham, és a dir, que en els seus descendents seran beneïdes totes les famílies de la terra, una promesa que ha tingut una influència notable en el pensament neotestamentari, especialment en el paulí.⁹

5. Cf. Rm 9,4-5.

6. Cf. F. RAURELL, *Spiritualità dell'Antico Testamento*, Bologna 2008, pp. 4-15.

7. Cf. F. RAURELL, «Relació dinàmica entre Antic i Nou Testament», en ID., «*I Déu digué...*» *La Paraula feta història*, Barcelona 1995: «Els autors del Nou Testament estableixen un pont mitjançant una hermenèutica cristològica que suposa i exigeix la fe. El fet és que l'Antic Testament és apropiat, amb un ús que es caracteritza pels conceptes de *compliment* (l'Antic Testament és considerat incomplet en si mateix), *no-ruptura*, malgrat la diversitat. La primitiva comunitat cristiana considera que el seu origen en Jesús està expressat per la Bíblia, no solament en el Nou Testament, sinó també en l'Antic; considera que llegir l'Antic Testament a la llum del Nou no significa llegir el Nou Testament després de l'Antic, sinó reconèixer que l'Antic s'ha anticipat al seu propi futur» (p. 16). Vegeu també CH. DOHMEN-TH. SÖDING (eds.), *Eine Bibel Zwei Testamente*, Paderborn 1997, pp. 14-36.

8. He 9,15: «Així, doncs, el Crist és el mitjancer d'una nova aliança...»

9. Cf. Gn 12,3: «Beneiré els qui et beneixin, però als qui et maleixin, els maleiré. Totes les famílies del país es valdran del teu nom per a beneir-te.» Aquest text és citat en Ac 3,25 i Ga 3,8.

Al llarg dels últims 70 anys s'ha notat una creixent obertura de la Bíblia en la vida dels cristians: «És necessari que els fidels tinguin un ampli accés a l'Escriptura.»¹⁰ És digne de ser notat que el Concili Vaticà II en una frase de la constitució sobre la revelació posi juntes la taula de la Paraula i la taula del cos de Crist.¹¹ Una tal afirmació sobre el significat salvífic quasi sacramental de l'Escriptura és important. Aquí l'autèntic motiu per a la funció especial de la Bíblia és el seu significat salvífic. La Bíblia no és solament ensenyament, sinó que ha d'ésser acollida també com a paraula que el Pare celestial adreça als seus fills, com a conversació entre Déu i els homes. Per això la paraula de l'Escriptura per a l'Església de Déu és força i vigor, recolzament i vida.

La Bíblia no és solament ensenyament, sinó que ha d'ésser acollida també com a paraula que el Pare celestial adreça als seus fills, com a conversació entre Déu i els homes.

Per als fidels la paraula de l'Escriptura és la força de la seva fe, aliment de l'ànima, sorgent pura i perenne de la vida espiritual.¹²

La predicació i la catequesi s'han d'omplir de l'esperit de l'Escriptura. Però la intenció de l'Escriptura només es capta en la pròpia situació històrica de la fe. El predicador, per tant, ha d'interpretar l'Escriptura i les diferents perícopes en la perspectiva de la problemàtica de la fe dels seus oients. La tasca de l'exegeta és guiar l'orientació de l'Escriptura fins al punt en què resplendeix el misteri de la fe. El predicador transmet aquesta llum als seus oients en la mesura en què reïx a clarificar les preguntes de l'avui a partir del coneixement de l'ahir de l'Escriptura.

II. Panoràmica històrica de la gènesi de la «*Dei Verbum*»

Una vegada feta la presentació general del significat de l'Escriptura segons la visió catòlica, procedim a oferir una panoràmica històrica de la gènesi de la *Dei Verbum*.

Amb el racionalisme que dominà el segle XIX els catòlics, llevat de rares excepcions, només hi entraren en diàleg amb la voluntat de rebatre'l. L'exegesi catòlica seguia el mètode tradicional, destorbada en aquest camí per certes idees provinents del

10. *Dei Verbum* 22.

11. Cf. *Dei Verbum* 21: «L'Església ha venerat sempre les divines Escriptures com ha fet per al Cos mateix de Crist, no deixant mai de nodrir-se, sobretot en la sagrada litúrgia, d'alimentar-se del pa de vida a la taula, sigui de la Paraula sigui del Cos de Crist.»

12. *Dei Verbum* 21.

seu mateix àmbit. Ho prova l'encíclica *Providentissimus Deus* de Lleó XIII,¹³ dedicada a les qüestions referents a l'estudi de la Bíblia. Aquest document del papa Pecci es limita a subratllar la necessitat de l'estudi de la Bíblia i a afirmar que un text no pot ser interpretat de manera contrària a la tradició, al consentiment unànim dels pares o a l'*analogia fidei*, deixant una certa llibertat als estudiosos de continuar aprofundint textos difícils. Es recomana l'estudi de les llengües orientals, de la crítica de les ciències naturals, els fenòmens de les quals són sovint descrits en l'Escriptura amb un llenguatge popular. La *Providentissimus Deus* formula també una definició de la inspiració de la Sagrada Escriptura, que ha tingut una gran influència en el període anterior al Vaticà II:

«De fet, ell mateix (l'Esperit Sant) així els estimulà i els mogué a escriure amb la seva força sobrenatural, així els assistí men-

tre escrivien, de manera que totes aquelles coses i només aquelles que ell volia les concebessin recitament amb la ment i tinguessin la voluntat d'escriure fidelment, i les expressessin de manera apta amb infal·lible veritat: contràriament, ell mateix no seria l'autor de tota la sagrada Escriptura.»¹⁴

Quan, en el primer decenni del segle xx, explotà el problema del modernisme,¹⁵ molts teòlegs i exegetes catòlics es trobaren imprevistos per fer front als problemes que ja, des de feia temps, es debatien en el món protestant, tant pel que es referia a la crítica històrica com al diàleg amb els resultats de la nova ciència. Fou una emergència descontrolada de centenars de problemes exegetics, teològics i històrics percebuts per la gran majoria de la jerarquia i dels sectors integristes dels teòlegs i exegetes com un atac a la fe.¹⁶ La manca de preparació per fer front als problemes es devia al llarg aïlla-

13. EB 81-134. Però malgrat el respecte, estima i fins i tot té admiració per la figura del p. M.-J. Lagrange, Lleó XIII no fou gaire coratjós en el plantejament dels grans problemes bíblics, que ja aleshores apareixien. Cf. F. RAURELL, «Lagrange capdavanter d'una nova manera de llegir el text», en ID., «*I Déu digué...*» *La Paraula feta història*, pp. 175-205.

14. EB 125. Per raons de més precisió heus aquí el text original en llatí: «Nam supernaturali ipse virtute ita eos ad scribendum excitavit et movit, ita scribentibus adstitit, ut ea omnia eaque sola quae ipse iuberet, et recte mente conciperent, et fideliter conscribere vellent, et apte infallibili veritate exprimerent: secus, non ipse esset auctor sacrae Scripturae universae.»

15. Cf. F. RAURELL, *L'antimodernisme i el cardenal Vives i Tutó*, Barcelona 2000, principalment les pàgines 41-93: «Modernitat, modernisme, antimodernisme». Però el modernisme no és simplement un fet intern de l'Església, una «baralla entre catòlics i no-catòlics»; té implicacions socials, polítiques, però, sobretot, afecta de ple el camp de recerca científica de la Bíblia.

16. Cf. F. RAURELL, «L'exegesi catòlica del 1900 al 1993», en ID., «*I Déu digué...*» *La Paraula feta història*, pp. 219-295.

ment i a la manca de familiaritat amb el pensament acadèmic, llevat de pocs noms de personalitats perseguides i condemnades, com: M. Blondel, G. Bonaccorsi, E. Buonaiuti, L. M. O. Duchesne,¹⁷ A. Fogazzaro, U. Fracasini, A. Houtin, E. von Hügel, M.-J. Lagrange, A. Loisy, S. Minocchi, H. J. Newman, G. Semeria, G. Tyrell, etc. Veient que les tesis tradicionals en el camp de l'exegesi, de la dogmàtica i de la història perillaven Pius X no dubtà a intervenir autoritàriament amb el decret *Lamentabili* (4 juny 1907),¹⁸ amb l'encíclica *Pascendi* (8 setembre 1907),¹⁹ amb el «motu proprio» *Praesstantia Scripturae* (18 novembre 1907)²⁰ posant tantes traves a la recerca bíblica i tanta por en l'esperit dels estudiosos que els exegetes catòlics per quasi quaranta anys es que-

daren a la cua en el camp de la producció bíblica, lliurant al mercat treballs i obres retardatàries.

Mentre havia estat creada la Pontifícia Comissió Bíblica amb la carta apostòlica *Vigilantiae* (30 octubre 1902)²¹ i amb la carta apostòlica *Vinea electa* (7 maig 1909) de Pius X, quedava fundat el Pontifici Institut Bíblic de Roma.²²

L'encíclica de Benet XV *Spiritus Paraclitus* (15 setembre 1920), en ocasió del XVe centenari de la mort de St. Jeroni, tot i la seva poca obertura (almenys respecte la *Providentissimus Deus* de Lleó XIII), és un referent que s'ha de tenir en compte. De fet, aquesta encíclica es limita a remarcar que no és possible exclou-

17. Malgrat haver estat condemnat per les seves posicions respecte certs problemes de la història de l'Església, Duchesne desconfiava de l'Exegesi moderna. Cf. F. RAURELL, «Posizione ambigua di Duchesne di fronte alla critica biblica dei modernisti», en *Laurentianum* 43 (2002) 255-305.

18. *EB* 190-256.

19. *EB* 257-267.

20. *EB* 268-273.

21. *EB* 137-148. La intenció de Lleó XIII era la de promoure la ciència bíblica, però, de fet, la Comissió Bíblica es convertí en una institució de la qual emanaven mesures restrictives. Tot i que la finalitat dels decrets de la Comissió Bíblica era més de caràcter pastoral que no pas científic, els pronunciaments d'aquest organisme, més que esperar la recerca exegetica, la cohibiren, probablement a causa de l'esverament causat pel modernisme. De fet, el primer període de la Pontifícia Comissió Bíblica (1905-1915), pràcticament durant el pontificat del papa Pius X (1903-1914), tingué una orientació fortament restrictiva amb conseqüències negatives per a la ciència exegetica i per a la teologia.

22. La idea de fundar un institut a Roma per als estudis bíblics ja l'havia expressada Lleó XIII, que hi volia una presència plural dels exegetes més eminents de l'Església. Però el papa Sarto en confià la direcció exclusiva als jesuïtes, que en aquell temps a través de la universitat Gregoriana i la revista *Civiltà Cattolica*, representaven un temible front conservador i integrista dins l'Església. De fet, des de l'Institut Bíblic, en la persona del seu primer director, L. Fonck, i des de la Gregoriana, en la persona de l'orientalista A. J. Delattre, partiren duríssims atacs contra l'École Biblique de Jerusalem i contra la persona i l'obra del pare Lagrange (cf. F. RAURELL, *L'antimodernisme i el cardenal Vives i Tutó*, p. 210).

re cap pas bíblic de la inspiració, afirmant que la història bíblica no ha estat escrita «secundum apparentias»²³ i que els autors bíblics no s'han limitat a descriure aparences.

En el bell mig de la segona guerra europea, cinquanta anys després de la *Providentissimus Deus*, el papa Pacelli, Pius XII publicà la *Divino afflante Spiritu* (30 setembre 1943).²⁴ Aquesta encíclica representà el «semàfor verd», la carta magna de l'exegesi catòlica i féu possible continuar una reonable obertura entre els exegetes catòlics. La *Divino afflante Spiritu* parla clarament de «gèneres literaris», de «formes literàries» i subratlla la importància de la llengua original i afirma que l'autoritat de la *Vulgata* no s'ha d'entendre en sentit crític-filològic, sinó només jurídic.²⁵

La *Divino afflante Spiritu* reprèn l'afirmació de Benet XV en la *Spiritus Paraditus*, segons la qual el sentit de l'Escriptura és abans que tot el literal. Pel que fa al sentit espiritual, s'ha d'admetre aquell volgut per Déu.²⁶ A més, Pius XII demana l'estudi de la crítica textual i històrica i la utilització dels mitjans científics, arqueològics i literaris de les noves descobertes per entaular un diàleg fecond entre exegesi i ciència. I, finalment, encara que reconeixent que «pocs són els textos bíblics dels quals l'Església amb la seva autoritat hagi declarat el sentit», invita a no desconsiderar la tradició exegetica patristica.²⁷

En una successiva carta al cardenal arquebisbe de París E. C. Suhard (16 gener 1948),²⁸ Pius XII parla també del valor històric de Gn 1-11, fent notar que aquests capítols

-
23. L'autèntic sentit de l'Escriptura diu Benet XV, seguint l'ensenyament de Jeroni, és el literal, al qual pertanyen també les metàfores: «Abans que tot, per tant, és necessari dirigir la nostra voluntat a la recerca del sentit literal o històric [...]. Tots els altres mètodes per interpretar les Escriptures [...] es basen en el sentit literal, i no hi ha motiu per creure que aquest manca quan es troba una expressió figurada perquè sovint la història està entreteixida de metàfores i usa un estil ric en imatges» (EB 485).
 24. EB 535-569. Aquest document recull les principals tesis de la ciència bíblica del pare Lagrange, per defensar les quals tant havia sofert el savi dominic.
 25. Cf. EB 549: «Aquesta autoritat preeminent de la *Vulgata*, o, com se sol dir, la seva autenticitat, fou decretada pel concili (Trento) no principalment per motius de crítica, sinó més aviat per l'ús legítim que se'n féu en les esglésies al llarg de tants segles. Tal ús demostra que la *Vulgata*, en el sentit que l'ha entesa i l'entén l'Església, està immune d'error en tot el que es refereix a la fe i als costums [...]. Per això aquella autenticitat s'ha de dir que no és crítica, sinó jurídica.»
 26. EB 550-553. Però aquest principi no aclareix gairabé res.
 27. EB 565.
 28. EB 577-581. Avui és fàcil, una vegada passades les restriccions i coaccions, apel·lar a la carta adreçada al cardenal Suhard, en el sentit que els decrets que la Comissió Bíblica havia publicat sobre el Pentateuc i els onze primers capítols del Gènesi s'han d'interpretar amb l'amplitud que Pius XII manifesta en la *Divino afflante Spiritu*. De fet, en la carta a Suhard, es reprèn amb importants correccions, la resposta que la Comissió Bíblica havia donat en 1906 referent a l'autoritat mosaica del Pentateuc:

tols no es poden prendre com una «història» en sentit clàssic i modern, sinó que cal també molta prudència en quant «les actuals dades científiques no permeten donar una resposta positiva a tots els problemes que plantegen aquests capítols del Gènesi».

L'originalitat de la *Dei Verbum* es podria valorar millor si s'examinés la infraestructura conceptual de la *Humani generis* (12 agost 1950),²⁹ pel que fa a problemes nuclears com les fonts de la revelació, la relació entre Escriptura i tradició, el sentit de revelació i d'inspiració, la inerrança de l'Escriptura i el recolzar-se en el *depositum fidei* per a l'autèntica interpretació:

«El diví Redemptor ha confiat aquest dipòsit, per a l'autèntica interpretació, no a cadascun dels fidels ni als mateixos teòlegs, sinó només al magisteri de l'Església.»³⁰

Sobre això podria ser clarificador estudiar les raons que fan que aquesta encíclica del papa Pacelli exclogui el poligenisme amb una argumentació que se serveix de la conclusió teològica per rebatre un problema científic:

«Però quan es tracta de l'altra hipòtesi, és a dir del poligenisme, aleshores els fills de l'Església, de fet, no frueixen de la mateixa llibertat. Els fidels no poden abraçar aquella opinió els fautors de la qual ensenyen que després d'Adam no existiren a la terra autèntics homes que no han tingut origen, per generació natural, del mateix progenitor de tots els homes, o bé que Adam representa el conjunt de molts progenitors.»³¹

A les portes ja del Vaticà II, no es pot deixar de banda la instrucció de la Pontifícia Comissió Bíblica *De*

«Avui ja no hi ha ningú que dubti de l'existència d'aquestes fonts i que no admeti una progressiva amplificació de les lleis mosaïques, deguda a les condicions socials i religioses dels temps posteriors; fenomen que es verifica també en els relats històrics. Tanmateix, fins i tot en els exegetes no catòlics, avui se sostenen opinions molt divergents pel que fa a la naturalesa i al nombre d'aquests documents, els seus noms i la seva data. Però tampoc no manquen autors, en diferents països, que per raons purament crítiques i històriques, sense cap intenció apologètica, refusen decididament les teories fins ara en voga i cerquen les explicacions de certes peculiaritats redaccionals del Pentateuc, no tant en la diversitat dels documents suposats, sinó més aviat en la psicologia i en els particulars procediments, avui millor coneguts, del pensament i de l'expressió dels antics orientals...» (EB 580).

29. EB 611-620.

30. EB 611. Aquesta encíclica, pel que fa a les qüestions estrictament bíbliques, representa un retrocés respecte la *Divino afflante Spiritu*.

31. EB 617. I afirma amb contundència:

«No es veu de cap manera com aquestes afirmacions es puguin harmonitzar amb el que les fonts de la revelació i les intervencions del magisteri de l'Església ens ensenyen sobre el pecat original, que prové d'un pecat verament comès per Adam individualment i personalment i que, transmès a tots per generació, és inherent a cada home com a propi seu.»

consociationibus biblicis et de conventibus eiusdem generis (15 de setembre 1955),³² «manifest» de les associacions bíbliques, i dels congressos bíblics, marcada per una dialèctica ambígua entre estímul i por, que facilitava el rígid control de l'autoritat romana i també diocesana:

«Tanmateix, entristeix el fet lamentable que encara no en totes les regions s'hagi procedit segons les normes suara exposades i a vegades hi ha el perill que els congressos organitzats per les associacions bíbliques o per altres no hagin portat ajut a tots aquells que hi han participat, sinó que hagin contribuït més aviat a la seva “destrucció” que a la seva “edificació” (cf. 2Co 10,8).³³ De fet, diuen, no sempre els relators són perfectament competents de les matèries que tracten; alguns amb excessiva lleugeresa se-

gueixen autors poc recomanables o admeten i divulguen inconsideradament i temeràriament opinions dubtoses o falses: recomanen llibres o revistes de valor dubtós, no aprovades o fins i tot condemnades per l'autoritat eclesiàstica; i tot això, potser, davant un auditori no preparat i no capaç de discernir i jutjar semblants qüestions.»³⁴

En vigílies del Vaticà II, els exegetes catòlics conservadors seguien esguardant amb desconfiança creixent els efectes alliberadors de la *Divino afflante Spiritu*.³⁵ Els nuclis integristes de la Cúria Vaticana es mostren actius. El 20 de juny de 1961 el Sant Ofici publica un *monitum* en el qual són recordades les orientacions restrictives de la *Humani generis* i no, en canvi, les orientacions obertes de la *Divino afflante Spiritu*.³⁶ En aquesta línia s'ha d'entendre també la condemna a l'índex

32. EB 622-633.

33. En aquest text paulí de 2Co 10,8, citat per la instrucció de la Pontificia Comissió Bíblica, llegim: «Encara que me'n gloriï una mica massa, jo no m'haig d'avergonyar de la potestat que hem rebut del Senyor per a edificar-vos i no pas per a destruir-vos», un text probablement de Jr 1,10 que parla de *construir* i *destruir*, d'*edificar* i *plantar*.

34. EB 625.

35. En 1958, pressionada pels grups més tancats de la Universitat del Laterà i de la Cúria Vaticana, la Congregació de Seminaris i Universitats desautoritza la *Introduction à la Bible* d'A. Robert-A. Feuillet (Paris-Tournai 1958), un manual preparat amb rigor i estructurat segons la ment de la *Divino afflante Spiritu* i amb un estil pedagògic i mengívol.

36. EB 634. Aquest *monitum* fou publicat també per *L'Osservatore Romano*, 22 de juny de 1961. El document ignora la carta d'esperit obert al cardenal E. C. Suhard del 16 de gener de 1948 (EB 577-581). Aquest document porta un títol curiós: *De germana veritate historica et objectiva Sacrae Scripturae*, un títol que indubtablement té present el *motu proprio* alliberador volgut per Pau VI: *De historica Evangeliorum veritate*. El document del 22 de juny de 1961 diu: «En aquest temps de lloable fervor d'estudis bíblics, es van difonent en diverses regions sentències i opinions que posen en discussió l'autèntica veritat històrica i objectiva de la sagrada Escriptura, no només de l'Antic Testament (com el

de *La vie de Jésus*, sis dies després (26 juny 1961),³⁷ del cèlebre exegeta francès J. Steinmann, conegut pel seu apostolat infatigable entre els universitaris. Part d'aquesta ofensiva dels sectors més integristes de certes universitats romanes i de nuclis de la Cúria Vaticana, es manifestà en el refusat esquema conciliar anomenat *De Fontibus Revelationis*.

Tot això, en tot cas, i d'una manera dialèctica anà preparant el terreny per a la re florida dels estudis bíblics en l'Església catòlica, que ja pogueren influenciar positivament en el Concili Vaticà II.³⁸

Mancava solament un últim escull per superar: l'aplicació de la *Formgeschichte* als evangelis havia esdevingut pretextualment el camp

de batalla de la rera guarda tradicionalista en vigílies del Concili Vaticà II. Certs grups conservadors de la Cúria Vaticana s'emparaven darrere els ja esmentats exegetes tradicionalistes, A. Romeo i F. Spadafora. Joan XXIII no intervingué decididament,³⁹ ho féu Pau VI que ordenà la publicació de la *Instructio de historica Evangeliorum veritate* de la Pontifícia Comissió Bíblica (21 abril 1964),⁴⁰ que arriba a afirmar:

«Si l'exegeta no presta atenció a totes les coses que es refereixen a l'origen i composició dels evangelis i no fa l'ús degut de tot el de bo que han aportat els estudis recents, no complirà la seva tasca d'investigar quina fou la intenció dels autors sagrats i què és el que realment han dit.»⁴¹

summe pontífex Pius XII ha ja deplorat en l'encíclica *Humani generis*) sinó igualment del Nou Testament, fins i tot sobre les paraules i obres de Jesucrist. Perquè tals sentències i opinions desorienten els pastors i els fidels cristians, els eminentíssims, responsables de la doctrina de la fe, han sentit el deure d'amonestar tots els qui estudien els sagrats llibres, tant per escrit com verbalment, a afrontar sempre amb la deguda prudència i respecte un argument tant important i a tenir sempre present la doctrina dels sants pares com també el sentit i el magisteri de l'Església» (EB 634).

37. EB 635. Aquesta condemna causà gran consternació i preocupació a França.

38. Tanmateix, no mancaren els cops de cua, com ho demostren els procediments disciplinaris als professors moderats, i, en alguns casos, fins i tot conservadors, M. Zerwick i S. Lyonnet, a causa de les denúncies dels professors A. Romeo i F. Spadafora, de la Universitat del Laterà, en un conflicte que fou molt viu els anys 1961-1962. La tesi de doctorat, del que després havia de ser un dels grans exegetes alemanys, N. Lohfink, solemnement celebrada a l'atri de la universitat Gregoriana en 1964, a la presència de centenars de pares conciliaris, bisbes i cardenals, significà el final d'aquell clima encès, per bé que alguns reaccionaris continuaren la batalla a través del periòdic ultra integrista *Sì, sí, no, no*.

39. El meu professor sancionat, M. Zerwick, em confessà que la sanció fou possible gràcies a les pressions del bisbe de Pàdua, G. Bortignon, gran amic del papa Roncalli.

40. EB 644-659. Aquesta instrucció ha resultat un document alliberador per a l'exegesi dels evangelis com en el seu dia ho fou la *Divino afflante Spiritu* per a l'exegesi de l'Antic Testament.

22 41. EB 652.

En aquest clima es feia possible escometre la vera i pròpia revolució en el camp de l'exegesi i de l'hermenèutica bíbliques. No es pot oblidar, però, que la constitució dogmàtica sobre la divina revelació, la *Dei Verbum*⁴² tingué la història més entrebancada de tots els documents conciliaris i portà tot el concili prop de la fallida. La superació d'aquella dificultat marcà certament l'inici d'una nova alba per a l'Església catòlica: la *Dei Verbum* és un dels més bells textos de l'obra conciliar. És un gran text que ofereix a l'exegesi i a la teologia els instruments per a treballar seriosament i esdevenir plenament evangèliques. La qualitat del text és el resultat d'una elaboració atormentada, però tenaç. De fet, l'esquema presentat en el 1962, a la primera sessió del Vaticà II, portava encara el títol *De fontibus revelationis*, fent al·lusió apologetica a les fonts de la revelació, Escriptura i tradició. L'incipit del document final deixa entendre molt sobre el camí recorregut al llarg del treball conciliar: «*Dei Verbum religiose audiens et fidenter proclamans...*» El moment fou precisament marcat per la votació del 20 de novembre de 1962, al qual ja ens hem referit abans: amb l'àmplia majorança de 1.368 vots contra 822, el concili s'orientà de-

cididament vers la possibilitat d'una exegesi i d'una hermenèutica unitàries i renovadores. Com ha estat ja indicat, no fou fàcil atènyer aquest objectiu.

III. Un nou estil d'enfocar el treball exegètic després de la «*Dei Verbum*»

A partir dels anys 1980, la Pontifícia Comissió Bíblica canvia d'estil amb l'aparició de tres estudis.⁴³ La Pontifícia Comissió Bíblica ja no es limita a atemorir i censurar el treball dels exegetes, com anteriorment havia fet la majoria de vegades, sinó que positivament s'ha proposat d'ajudar a fer progressar els estudis en aquells àmbits més difícils i complexos.

El centenari de la *Providentissimus Deus* i el cinquantanari de la *Divino afflante Spiritu* crearen un moment dolç per reflexionar sobre el que ha significat la Bíblia en la vida de l'Església. La importància d'aquesta doble data, primer amb l'encíclica de Lleó XIII, segonament amb la de Pius XII, es volgué plasmar amb el bell document *L'interpretazione della Bibbia ne-*

42. Sessió XIII, 18 de novembre de 1965. Tanmateix, ni en l'Antic ni en el Nou Testament no existeix una teologia sistemàtica sobre la revelació. Però el Vaticà I i el Vaticà II han intentat de seguir, de tal forma, l'interès que guia a la Bíblia en l'autorevelació de Déu lligada a la història, que n'ha sorgit un sistema de «teologia de la revelació».

43. *Fede e cultura alla luce della Bibbia*, Torino 1981; *Bible et christologie*, Paris 1984; *Unité et diversité dans l'Eglise*, Città del Vaticano 1989. Amb tot, s'ha de reconèixer que aquests treballs no han fruit de gaire circulació entre els exegetes.

lla Chiesa (15 abril 1993), amb el discurs de Joan Pau II, en ocasió del lliurament del document, el 23 d'abril de 1993.⁴⁴

Per continuar la reflexió sobre punts que encara necessitaven aprofundiment, els dies 16-19 de setembre de 1999, fou convocat en el Vaticà un simposi internacional, *L'interpretazione della Bibbia nella Chiesa*, que fins i tot en el títol volia ser la continuació de la reflexió del document de 1993. El congrés fou organitzat, per la Congregació de la Doctrina de la Fe, i guiat per un comitè de gent moderada: P. Grech, O. S. A., J. N. Aletti, S. J., M. Quellet, S. J., H. Simian Yofre, S. J. Indubtablement que en aquesta selecció s'hi veu el pes del secretari de la Pontificia Comissió Bíblica, el jesuïta A. Vanhoye. Foren invitats 45 professors caracteritzats per la seva moderació en el camp exegètic, llevat de quatre, que no és el cas dir-ne els noms; entre els invitats hi

havia representants de les Esglésies de la Reforma i de l'Església ortodoxa. Sortosament no en sortí cap nou document, simplement en foren publicades les actes, dos anys després.⁴⁵

Un fruit derivat del nou clima creat per la *Dei Verbum* ha estat l'aparició de nombroses traduccions de la Bíblia en les diverses llengües del món: a finals del 2002 eren més de 2.300 les traduccions aparegudes després de la *Dei Verbum*, entre aquestes tres versions en català de notable rigor exegètic-literari.⁴⁶

IV. El poble jueu i les seves Escriptures en la Bíblia cristiana

L'embrenzida que significà per al món bíblic la *Dei Verbum* també es percep en el document de la Pontificia Comissió Bíblica, publicat originàriament en italià: *Il popolo*

44. EB 1239-1258. Sobre la importància i les circumstàncies d'aquest document, cf. F. RAURELL, «Presentació», en *La interpretació de la Bíblia en l'Església*, Barcelona 1994, pp. 5-34. El mateix J. Ratzinger, aleshores prefecte de la Congregació de la Doctrina de la Fe, malgrat les seves conegudes reserves, sobre el mètode històric-crític, afirma en la presentació del document en italià: «Credo che il documento rechi veramente un prezioso aiuto per rischiarare la questione della giusta via verso la comprensione della Sacra Scrittura e apra nuove prospettive.» Cf. F. RAURELL, «Mètode d'aproximació de la Bíblia en el *Jesús de Natzaret* de Joseph Ratzinger/Benet XVI», en *Revista Catalana de Teologia* 32 (2007) 435-458.

45. *L'interpretazione della Bibbia nella Chiesa. Atti del Simposio promosso dalla Congregazione per la Dottrina della Fede. Roma, Città del Vaticano, Settembre 1999*, Città del Vaticano 2001. Les actes comrenen les 12 relacions i les 12 «objeccions». S'han d'esmentar pel seu interès els treballs de N. Lohfink, de J. A. Sanders, de K. R. Trembath, de P. Beauchamp; etc. Cap espanyol ni cap català hi prengueren part com a relators.

46. Sobre aquest punt, vegeu F. RAURELL, «Moviment bíblic a Catalunya», en «*I Déu digué...*» *La Paraula feta història*, pp. 276-293.

ebraico e le sue Scritture nella Bibbia cristiana (24 maig 2001).⁴⁷ Representa un pas endavant en la comprensió de la unitat de l'única Bíblia de l'Església, formada per l'Antic o Primer Testament (llegit també pel judaisme, almenys en les seccions comunes a la Bíblia hebrea) i pel Nou Testament.⁴⁸ El refús cristià de l'Antic Testament no significaria només dissoldre el mateix cristianisme i no seria útil per establir una relació positiva entre cristians i jueus, perquè els seria tret el substracte comú.

Per concloure aquesta ràpida visió panoràmica del XL aniversari de la *Dei Verbum*, podem esmentar el congrés Mundial de la Federació Bíblica Catòlica amb el títol: *La Sacra Scrittura nella vita della Chiesa*, celebrat a Roma, del 14 al 18 de setembre de 2005, i que significà una reflexió prou interessant no simplement a nivell científic, sinó també pastoral-litúrgic.

V. Problemes encara oberts després de la «Dei Verbum»

1. Concepte reductiu d'inspiració de la «Dei Verbum»

El concepte reductiu d'inspiració de la *Dei Verbum* l'expressa quan diu:

«Les veritats divinament revelades, contingudes i expressades en els llibres de la Sagrada Escripura, foren escrites per inspiració de l'Esperit Sant. La santa mare Església, per fe apostòlica, considera sagrats i canònics tots els llibres sencers de l'Antic i del Nou Testament, amb totes les seves parts perquè estan escrites per inspiració de l'Esperit Sant (Jn 20,21; 2Tm 3,16) i tenen Déu per autor i com a tals han estat lliurats a l'Església. Déu escollí i se serví d'homes en possessió de les seves facultats i capacitats, perquè en ells i per mitjà d'ells, escribissin com autèntics autors totes i només aquelles coses que ell volia que fossin escrites.»⁴⁹

Des d'un punt de vista històric i sistemàtic, aquesta reducció es pot entendre com a *precisiva*.⁵⁰ Certs plantejaments del mètode històrico-

47. La versió catalana del document: *El poble jueu i les seves Escripures en la Bíblia cristiana*, Barcelona 2001.

48. L'Església catòlica, a diferència de la Reforma, ha refusat sempre les tesis de Marcíó, de A. von Harnack i de R. Bultmann.

49. *Dei Verbum* 11.

50. La precisació no s'ha de perdre, sinó que s'ha d'integrar en l'horitzó més ampli del saber simbòlic. Des d'aquest punt de vista, les imatges emprades per comprendre la *inspiració bíblica* esdevenen útils per aclarir la formulació del testimoni de part d'aquell que ha fet experiència de l'autocomunicació de Déu.

crític obliguen a retrobar l'horitzó global dins del qual col·locar la precisió teològica, alliberant-la dels condicionaments apologètics i intel·lectualístics, en els quals havia estat portada per la polèmica racionalista i antiracionalista.

Revelació, testimoni i escrit són els tres moments que constitueixen una figura constant a l'interior del cos de les Escriptures: a) l'*esdeveniment originari* es dona abans i més enllà de tota intervenció humana: és Déu que s'autocomunica; b) *testimoni* el dona el que ha fet experiència de l'esdeveniment originari; c) l'*escrit* és el testimoni habitual, en alguns casos redactat pels deixebles, que han pogut verificar i donar el seu assentiment a la paraula testimoniejada pel mestre.

Revelació, testimoni i escrit són els tres moments que constitueixen una figura constant a l'interior del cos de les Escriptures.

Aquesta estructura, per ser completa, pressuposa l'altre pol de comunicació: l'interlocutor (oient o lector) els passos interpretatius del

qual no poden ser passius. De fet, ell està provocat, abans que tot pel testimoni escrit, que posa en moviment les seves capacitats crítiques per verificar la fiabilitat de l'escrit rebut. En segon lloc, l'interlocutor (oient o lector) és cridat a mesurar tal testimoni i a respondre a la paraula del mestre per resseguir l'experiència de vida testimoniejada per ell. Finalment, i en tercer lloc, podrà arribar a reviuere en l'Esperit l'esdeveniment originari.

És tot aquest recorregut que dona gruix al que, amb fórmula sintètica, es defineix *inspiració*. El concepte d'inspiració no és reduïble a una sola de les etapes del recorregut, perquè cada una d'aquestes etapes està estretament lligada amb l'altra i la necessita.

La testimoniança exigeix un treball històric-crític a partir de la forma del seu objecte mateix, que és a la vegada esdeveniment i sentit.⁵¹ La historicitat del fet testimoniejat no es dona sinó a través de l'atestació de la testimoniança que es refereix al fet. Això fa que la historicitat del fet sigui sempre per mitjà de la historicitat de la interpretació, generalment a través del treball crític.

La testimoniança també exigeix el treball crític a partir de la seva mateixa natura. Una testimoniança pot ser vera o falsa i la seva fiabilitat, com també la seva fidel transmissió, ha de ser provada.

51. Aquest és un punt tractat amb profunditat, claredat i bellesa per P. RICOEUR, *L'herméneutique du témoignage*, Paris 1972. Malauradament la preparació filosòfica, teològica i bíblica sovint manca en alguns teòlegs que fan un ús confusionari d'aquest gran mestre.

La testimoniança demana igualment el camí metòdic històrico-crític en la comprensió del lligam que s'afirma entre el testimoni i les coses testimoniejades. La primera verificació és la portada a terme pels deixebles pel que fa a la paraula del mestre-testimoni.

És tasca de la crítica exegetica no només verificar la fiabilitat històrica d'un esdeveniment narrat i d'establir, per tant, el gènere literari de cada testimoni, sinó també de fixar-se seriosament en el moment històric d'aquell que està narrant, ja que existeix una feconda dialèctica entre el moment històric de l'esdeveniment narrat i el moment històric de qui escriu.

2. *Esriptura i «Paraula de Déu»*

El Déu dels dos Testaments és el Déu que es comunica a través de la paraula. L'Antic Testament no posseeix un terme per designar el que anomenem «revelació», sinó que utilitza un llenguatge variat.

El Déu dels dos Testaments és el Déu que es comunica a través de la paraula.

Quan la *Dei Verbum*⁵² defineix l'Esriptura no diu: «*Sacra Scriptura est Verbum Dei*», com fan pensar la majoria de traduccions, sinó que afirma: *Sacra Scriptura est locutio quatenus divino afflante Spiritu, scripto consignatur*. Sembla que el Concili hagi volgut evitar una identificació massa estreta entre la «Sagrada Esriptura» i la «paraula de Déu». Aquesta última expressió és utilitzada tot seguit, però en relació amb la tradició, el que confirma la perspectiva. Diu la Constitució: «La sagrada Tradició transmet íntegrament la paraula de Déu».⁵³

La novetat de la *Dei Verbum*, després de quatre segles de confusió i de dejuni teològic, és l'haver portat de nou al centre de l'atenció de l'Església la Paraula de Déu no tant en el seu aspecte més ampli de revelació, sinó més aviat en l'aspecte més precís de revelació atestada, segons la reeixida fórmula que empra el document de la Pontifícia Comissió Bíblica. La interpretació de la Bíblia en l'Església al començament del capítol III.

La novetat també rau en el fet d'haver lliurat la Bíblia a les mans de cada creient, «de manera que el major número possible de ministres de la paraula divina puguin oferir amb fruit al poble de Déu l'aliment

52. *Dei Verbum* 9.

53. *Dei Verbum* 9.

de les Escripures, que il·lumini la ment, corrobore la voluntat i apropi els cors dels homes a l'amor de Déu». ⁵⁴

3. L'estudi crític de la Bíblia i la teologia sistemàtica

Encara que aquesta qüestió pugui semblar haver ja estat expressada per Lleó XIII en *Providentissimus Deus*⁵⁵ i per Benet XV en la *Spiritus Paraclitus*,⁵⁶ la *Dei Verbum* no diu simplement que la Bíblia és l'ànima de la teologia, com fan les dues encíclicques citades, sinó que diu clarament: «Sacrae Paginae studium sit veluti anima sacrae theologiae». La dogmàtica no pot prejutjar l'Escriptura; l'Escriptura no pot convertir-se en un llibre o en un conjunt de llibres amb una sèrie de tesis per recolzar la dogmàtica. Però en la *Dei Verbum* es fa més explícita la necessitat que la Bíblia sigui l'ànima de la teologia: no n'hi ha prou que el dogmàtic agafi textos bíblics per «adornar» les seves tesis, sinó que ha de tenir en compte els estudis exegètics. És a dir, el Concili demana que l'exegesi bíblica sigui com l'ànima de la teologia.⁵⁷

4. Definició d' «Antic Testament» en la «Dei Verbum»

En la *Dei Verbum* retorna el problema de la relació entre antiga i nova aliança. La constitució conciliar dedica tres paràgrafs a l'Antic Testament: la història de la salvació en els llibres de l'Antic Testament; importància de l'Antic Testament per als cristians; la unitat dels dos Testaments.⁵⁸ Quan hom llegeix de nou aquests tres paràgrafs s'adona que després del concili s'ha fet molt camí, que s'ha llaurat en profunditat en aquest terreny. S'ha de reconèixer que això en bona part es deu a una major familiaritat amb l'exegesi jueva, a la que s'ha arribat gràcies també al diàleg entre jueus i cristians.

Avui, però, se sent més la necessitat d'ampliar el que es diu en la *Dei Verbum* sobre el valor perenne de l'Antic Testament per no confondre'l –ni tan sols en l'expressió lingüística– amb l'*antiga aliança* del Sinaí, de la qual ja els profetes anuncien la radical renovació. Per això l'intent d'indicar la primera part de l'Escriptura amb l'expressió «Primer

54. *Dei Verbum* 23. Aquests aspectes són ben estudiats en un treball important sobre la revelació atestada de G. LAFONT, «La constitution *Dei Verbum* et ses précédents conciliers», en *Nouvelle Revue Théologique* 31 (1988) 58-73.

55. *EB* 114.

56. *EB* 483.

57. *Dei Verbum* 24. És cert que el document no precisa com es pugui determinar la relació entre exegesi científica i exegesi eclesial, ni tan sols la relació entre teologia exegètica i teologia sistemàtica. La teologia sistemàtica ha de ser escripturísticament configurada. A la teologia sistemàtica pertany la tasca d'interrogar-se com desenvolupar conceptes hermenèutics que siguin un desenvolupament homogeni del text bíblic.

28 58. *Dei Verbum* 14-16. Per tant, «Antic Testament» i «Antiga Aliança» no són idèntics.

Testament» és un significatiu pas endavant.

I encara resta per clarificar i comprendre l'autèntic abast de l'afirmació sobre la unicitat de la figura de Déu i del do de la salvació que s'acompleix en Jesucrist. Des d'aquest punt de vista és important entendre avui què pot significar un compliment *sense substitució*, capaç d'afirmar el cristocentrisme del pla salvífic però també no perdre immediatament en la relació amb el Nou Testament la riquesa permanent que ens és lliurada per les Escriptures jueves. La *Dei Verbum* afirma:

«Els cristians han de rebre amb devoció aquests llibres, en ells s'expressa un viu sentit de Déu; en ells hi ha sublims ensenyaments sobre Déu, una saviesa saludable per a la vida de l'home i admirables tresors de pregària; en ells s'hi amaga el misteri de la nostra salvació.»⁵⁹

Si la constitució *Dei Verbum* fos escrita avui, després del camí que ha portat al document de la Pontificia Comissió Bíblica del 2001, *El poble jueu i les seves Escriptures en*

la Bíblia cristiana, certament donaria més pes al moment profètic de la «figura», sense considerar immediatament el «preanunci» com una cosa simplement imperfecta i caduca. L'afirmació de la superació de l'antiga economia no és una dada necessària de l'acompliment cristià, sinó un seu empobriment.

La tradicional fórmula agustiniana: «Novum in Vetere latet et in Novo Vetus patet»⁶⁰ és insuficient per expressar bé el caràcter irrevocable dels dons i de la crida de Déu a Israel.⁶¹

Malgrat la bellesa, profunditat i també coratge de la *Dei Verbum* no podem oblidar que el text definitiu és fruit del compromís, com la majoria dels textos conciliars. Així s'entén que les afirmacions de l'Escriptura no hagin pogut exercir plenament el seu rol sinó en l'espai lliure deixat pel dogma tot i haver estat invocades per basar i explicar les definicions dogmàtiques. Les formulacions dogmàtiques no han estat sotmeses a la norma crítica de l'Escriptura ni corregides a partir dels nous coneixements nascuts de l'exegesi històrica.

59. *Dei Verbum* 15.

60. AUGUSTINUS, Quaest. in Hept. 2,73. PL 34,623. En la història de l'exegesi i de la teologia el problema de l'antijudaisme, més o menys conscient, la manca de sensibilitat i de la capacitat de sentir i percebre ha anat sovint acompanyada per l'adhesió a un marcionisme no declarat. Cf. F. RAURELL, *Spiritualità dell'Antico Testamento*, pp. 5-12. Joan Pau II, el 17 de novembre de 1980, a Mainz, parlà del Primer Testament davant els representants de la comunitat jueva alemanya. Una sorprenent i esperançadora formulació, que provoca la teologia cristiana a reflexionar sobre la vocació perenne d'Israel, el poble de Déu destinatari d'aquella primera aliança que Déu no ha revocat mai.

61. Rm 11,29: «Els dons i la crida de Déu són irrevocables.»